

KŐVÁRI RÉKA

Erdélyi és moldvai karácsonyi szokásdallamok
a *Deák–Szentés-kézirat*ban –
a *Kájoni Cantionalétól* a népzenei gyűjtésekig¹

Kulcsszavak: Kájoni János, *Cantionale Catholicum*, *Deák–Szentés-kézirat*,
népének, karácsonyi ünnepkör, népzenei gyűjtés, Erdély,
Moldva

Key-words: János Kájoni, *Cantionale Catholicum*, *Deák–Szentés manu-*
script, folk hymn, Christmastide, folk-music collection, Transyl-
vania, Moldavia

Kájoni János 1676-ban megjelent *Cantionale Catholicum* című énekeskönyve² művelődés-, irodalom-, egyház- és népénektörténetünkben, valamint elsődlegesen az erdélyi és moldvai néphagyományban máig nagy jelentőséggel bíró szöveggyűjtemény. Az évszázadok során több kiadása követte: 1719-ben Balás Ágoston kissé kibővítette,³ 1805-ben (és 1806-ban változatlan formában újra kiadva) András Rafael – megváltoztatott címmel – lényegesen átszerkesztette, valamint kifejezetten kántoroknak címezve *Ceremóniás könyvet* tol-

- 1 Jelen tanulmány DLA doktori értekezésem (Kővári Réka, *A Kájoni Cantionale énekei Székelyföld és Moldva néphagyományában a Deák–Szentés-kézirat tükrében*. Doktori értekezés, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2007) egyik fejezetén alapul, s az OTKA-PD 77427. számú pályázat támogatásával jött létre.
- 2 Kájoni János, *Cantionale Catholicum*, Csíksomlyó, 1676 (a továbbiakban: Kájoni, 1676). Modern, kottás kiadása: Domokos Pál Péter, „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”, Szent István Társulat, Budapest, 1979 (a továbbiakban: Domokos, 1979). A Kájoni *Cantionale* szakirodalma rendkívül gazdag, lásd: Jénáki Ferenc, *Kájoni János Énekes Könyve és forrásai*, Kolozsvár, 1914.; Benedek Fidél, *Csíksomlyó – Tanulmányok* (Szent Bonaventura – Új sorozat 22). Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta Sas Péter, a kísérő tanulmányt írta, a bibliográfiát összeállította Pap Leonárd OFM, Szent István királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány, Kolozsvár, 2000.
- 3 *Cantionale Catholicum*, 2. kiadás (szerk. Balás Ágoston), Csíksomlyó, 1719 (a továbbiakban Kájoni, 1719). Az első két kiadás részletes összehasonlítását, számos példával, lásd Kővári Réka, *A Kájoni Cantionale első és második kiadásának egybevetése*. In: *Régi vallásos énekek és énekeskönyvek* (szerk. Szelestei N. László), Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Szent István Társulat, Budapest–Piliscsaba, 2011, 153–177.

dott hozzá,⁴ végül Baka János 1921-ben már kottával, sőt orgonakísérettel ellátva adta ki az (elsősorban magyarországi énekeskönyvek alapján) átdolgozott énekeskönyvet.⁵

A Kájoni *Cantionale* második kiadásához, vele szinte egyidőben (a XVIII. században) a csíki ferencesek készítettek egy kántorkönyvet, tulajdonképpen dallamtárat, melyet a zenetörténet *Deák–Szentés-kézirat* néven ismer.⁶ Ez számos olyan ének dallamát őrzi, mely tovább él a következő századok zenei gyakorlatában is. Az egyházi énekeket a néphagyomány is fenntartotta, sőt átmentette szokásaiba.⁷ Bevezetőnkben a Deák Imre és Szentés Mózes nevéhez köthető, bizonyítottan általuk használt kántorkönyv karácsonyi énekeit tekintjük át, népzenei szempontból is.

A *Deák–Szentés-kézirat*ban a karácsonyi ünnepkörre 18 adventi, 26 karácsonyi, 6 újévi, 2 vízkereszt-i ének, és egy, a világ teremtéséről szóló ének

-
- 4 *A Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve. (Cantionale Catholicum, 3. kiadás)* (szerk. Andrásfi Rafael), Csíksomlyó, 1805, 1806 (a továbbiakban Kájoni, 1805), illetve Andrásfi Rafael, *Katholikus Kántorok Tzeremoniás Könyve*. Csíksomlyó, 1805, 1806. (a továbbiakban: Kájoni, 1805. Cer.).
- 5 *Erdélyegyházmezei énekeskönyv a római katolikus kántorok, a nép és ifjuság használatára, Régi és újabb énekeskönyvek, a kántorok és a nép ajkán élő hagyományos énekekből összeállította és orgonakísérettel ellátta Baka János csíkszentmártoni nyugalmazott kántortanító, Gyergyószentmiklós, [1921]* (a továbbiakban: Kájoni, 1921) A Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásának bemutatását, egymáshoz való összehasonlítását lásd: Kővári Réka, *Hagyomány és megújulás Kájoni Cantionaléjának kiadásaiban*. In: *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2012, 311–340.
- 6 A jelenleg csonka *Deák–Szentés-kézirat*ról a szakirodalomban több részletesebb ismertetés is született: Bartha Dénes, *Erdély zenetörténete*. (különlenyomat a *Történeti Erdély* kötetből, szerk. Asztalos Miklós, 595–644.) A Jancsó Benedek Társaság Kiadványai 38., 1936; Papp Géza, *Egy elveszettnek hitt kézirat énekeskönyve*. *Magyar Zene* XXIX/4 (1988), 379–394.; Kővári Réka, *A Kájoni Cantionale énekei...*, Kővári Réka, *A csíksomlyói Deák–Szentés-kézirat és Szentés Mózes kézírata*. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2010* (főszerk. Kelemen Imola), Csíki Székely Múzeum, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010, 219–222.; Kővári Réka, *A Deák–Szentés-kézirat mint a Kájoni Cantionale első két kiadásának egyik dallamforrása*. In: „A keresztyényi gyülekezetben való isteni dicséret” – *Népénektáraink tegnap és ma*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2011, 241–255. Dallamából t. k. közöl a *Régi Magyar Dallamok Tára* két kötete (I. Csomasz Tóth Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. [a továbbiakban: RMDT I.], II. Papp Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. [a továbbiakban: RMDT II.]), népzenei vonatkozásban pedig Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. (a továbbiakban: SzDR). A teljes kézirat kiadása előkészületben.
- 7 SzDR; *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa* – stílusok szerint rendezve – I., *A Bevezetés*, 2. és 4. fejezet Dobszay László, az 1. és 3. fejezet Szendrei Janka munkája, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988. (a továbbiakban: MNdTK I.).

szerepel, összesen tehát 53.⁸ Közülük ötnek a dallamát nem rögzítették a ferences szerzetesek e XVIII. századi kéziratban: *Az Úristen im az Ádámnak kezdetű adventit, három Puer natus in Betlehem kezdetűt, melyek közül egy karácsonyi, kettő újévi ének, továbbá az ugyancsak újévi Mennyei király születék kezdetűt.*⁹ A *Deák–Szentek-kéziratban* tehát 48 ének első strófájának dallamát találjuk a karácsonyi ünnepkör időszakából. Közülük székelyföldi, bukovinai és moldvai népzenei gyűjtésekben 31 fordul elő: 12 adventi, 16 karácsonyi, 1 újévi és a 2 vízkereszi ének.¹⁰

Jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé, hogy mind a 31 éneket részletesen bemutassuk. Így önkényesen kiválasztottunk ötöt, szándékosan nem a legközismertebbeket. Bár a néphagyományban, népzeneben épp a téli időszak a leggazdagabb, ezért kevésbé ismert énekeket választani nem volt

8 A kézirat sorrendjében: *Pro Tempore Adventus: Rorate coeli de super* (gregorián introitus); *Kyrie – Sanctorum lumen; Dicsőség mennyben Istennek, békesség földi népeknek; Mittit ad Virginem; Hiszek egy Atya Istenben; Küldé az Úr szent [ark]angyalát; Omnes unanimiter; Resonemus pariter; Ave Mária, boldog Isten anyja; Mittitur ad Virginem; Ave Maria gratia plena, így üdvözlé angyal; Jer, mi dicsérjük a szép Szűz Máriát; E világot Ádám hogy elveszté; Siralomnak oka lón mindnyájunknak Éva; Mikor Máriához az Isten angyala; Az Úristen im az Ádámnak (kottázása elmaradt); Ó fényességes szép hajnal, kit szépen; Üdvözítőknnek szent Anyja; De Nativitate Domini: Puer natus in Betlehem, natus in Betlehem (kottázása elmaradt); Gyermek születék Betlehemben, mostani örömben; Grates nunc omnes reddamus; Dies est laetitiae; Im midőn mindeneket; Virgo Parit Filium; Infinitae bonitatis; Mennyből jövök most hozzátok; Panditur coeli atrium; A Szűz egy Fiat szült, kin mennyben öröm gyűlt; Dum Virgo vagientem; Csordapásztorok; Dormi Fili, dormi; Gratulare Virgo singulari privilegio; Vedd jó néven én szívemet; Jer, mi dicsérjük, áldjuk és felmagasztaljuk; Ez nap nekünk dicséretes nap; Jer, mindnyájan örüljünk; Én nagy vigasságos örömet hirdetek; Jer, dicsérjük e mai napon; Magnum nomen Domini; In natali Domini; Dulcis Jesu, dulce nomen; Aludj, ó magzatom; Coelo rores pluunt flores; O mi pulcher floscule; [Novus Annus:] Puer natus in Betlehem, unde gaudet Jerusalem (kottázása elmaradt); Puer natus in Betlehem, hoc in anno, unde gaudet Jerusalem, ad laudem Domini (kottázása elmaradt); Puer natus in Betlehem, hoc in anno, unde gaudet Jerusalem, hoc in anno gratulemur; Mennyei király születék (kottázása elmaradt); Megteljesíté az Atya Isten; Jer, mondjunk éneket a mi Urunknak; [Epiphania Domini:] Királyoknak királyának; Ó szép fényes kis csillag; [De creatione mundi:] Emlékezzünk Istennek nagy hatalmasságáról.*

9 Lásd az előző lábjegyzetet.

10 Adventi: *Dicsőség mennyben Istennek, békesség földi népeknek; Mittit ad Virginem; Küldé az Úr szent [ark]angyalát; Resonemus pariter; Mittitur ad Virginem; Ave Maria, gratia plena, így üdvözlé angyal; Jer, mi dicsérjük a szép Szűz Máriát; E világot Ádám hogy elveszté; Siralomnak oka lón mindnyájunknak Éva; Mikor Máriához az Isten angyala; Ó fényességes szép hajnal; Üdvözítőknnek szent Anyja. Karácsonyi: Dies est laetitiae; Im midőn mindeneket; Virgo Parit Filium; Infinitae bonitatis; Mennyből jövök most hozzátok; Panditur coeli atrium; A Szűz egy Fiat szült, kin mennyben öröm gyűlt; Dum Virgo vagientem; Csordapásztorok; Gratulare Virgo singulari privilegio; Vedd jó néven én szívemet; Ez nap nekünk dicséretes nap; Jer, mindnyájan örüljünk; Én nagy vigasságos örömet hirdetek; Jer, dicsérjük e mai napon; Magnum nomen Domini. Újévi: Puer natus in Betlehem, hoc in anno, unde gaudet Jerusalem, hoc in anno gratulemur (rövidebb strófaszerkezettel, így megváltozott dallammal). Vízkereszi: Királyoknak királyának; Ó, szép fényes kiscsillag.*

könnyű, ráadásul olyanokat igyekeztünk válogatni, melyekhez az adott földrajzi területről szép hangfelvétel van az MTA Zenetudományi Intézet Központi Népzenei Gyűjteményében. Így olyan, méltán ismert és a néphagyományban kedvelt népszokásdallamokkal nem foglalkozunk most, mint pl. a névnapköszöntőként használatos *Íme egykor Szent István Istenben felállta*, amely a *Mittitur ad Virginem* kezdetű adventi népének (szekvencia) dallamát használja; a Háromszéken az éjféli mise (az ún. Kecskés-mise) kezdőéneként alkalmazott *Messiásunk született, kiért lelünk epedett*,¹¹ amelynek dallama a *Dies est laetitiae* kanció; a *Kelj fel, keresztény lélek* kánta, melynek énekeskönyvi változata a *Dum Virgo vagientem / Midőn a Szűz magzatát* szövegekkel ismert. De olyan közismert népénekeket is csak említhetünk (részletes tárgyalását mellőzni vagyunk kénytelenek), mint a *Mikor Máriához az Isten angyala, Ó fényesség szép hajnal*,¹² *Csordapásztorok, Ez nap nekünk dicséretes nap, A királyok királyának*,¹³ *Ím midőn mindeneket* s ennek dallamcsaládjába tartozó *Síralmas ez világ* kezdetű ének, *Virgo parit Filium, jubilemus* és *Krisztus Jézus született, örvendezzünk*, ill. *A Szűz egy fiat szült, kin mennyben öröm gyűlt*, a *Jer, dicsérjük e mai napon* dallamára énekelt *Serkenj, lelkem, mély álmodból* kezdetű köszöntő, s a népi tréfát is megjelenítő *Mennyből jövök most hozzátok* kezdetű dallam.¹⁴

A kiválasztott öt éneken keresztül mutatjuk be a XVII. századi Kájoni *Cantionale* egyes énekeit, az énekeskönyv későbbi kiadásaiban bekövetkezett változásokat, továbbá a XVIII. században a *Deák–Szentés-kéziratban* lejegy-

11 A *Messiásunk született* kezdetű ének megtalálható egy alföldi kántor XIX. század végi kéziratosa, orgonakiséretes énekgyűjteményében: *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv – Mezey énekek*. Szerk. Barna Gábor, a tanulmányt és a mutatókat készítette Barna Gábor és Antal József. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2009. (Devotio Hungarorum 12. Források a magyar vallásos népeletről), 234–235, Nr. 109. Az említett „Kecskés-mise” énekei ugyanitt 249–252, Nr. 112., illetve erdélyi és alföldi gyűjtéseiről, továbbá énekeit lásd: Kővári Réka, *Végig énekelt történelmi és népi betlehemesek*. In: *Folklór a magyar művelődéstörténetben, Folklór és zene* (szerk. Szemerényi Ágnes), Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 421–427.

12 A Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásában olvasható teljes szövegét, énekeskönyvi és népzenei dallamát lásd Kővári, *Hagyomány és megújulás Kájoni Cantionaléjának kiadásaiban*. In: *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében* (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai, Budapest, 2010. szeptember 8–10.), Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2012, (311–340.) 328–330.

13 A Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásában olvasható teljes szövegét, énekeskönyvi és népzenei dallamát lásd: Kővári, *i. m.*, 330–337.

14 Még egy további éneknek, a *Deák–Szentés-kéziratban* is szereplő, *Resonemus pariter / Énekeljünk mindnyájan* kezdetű adventi tropizált Sanctusnak a Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásában olvasható teljes szövegét, énekeskönyvi és népzenei dallamát lásd: Kővári, *i. m.*, 324–328.

zett dallamalakot és a XX. századi erdélyi kántorkönyv változatát. Végül az énekeskönyvi dallamokkal összevetjük a Kájoni *Cantionale* elsődleges használati helyén végzett recens népzenei variánsokat.¹⁵

1)

Az *E világot Ádám hogy elveszté* kezdetű ének a Kájoni *Cantionale* 1676-os és 1719-es kiadásában változatlan, a harmadikban nem szerepel, a negyedik kiadásban átfogalmazva, kibővítve és háromsoros formában tér vissza.¹⁶ Nótatalással csupán egy verses Agnus-parafrázis (tropizált Agnus) kapcsolódik hozzá a második kiadásban.¹⁷ A *Deák-Szentes-kézirat* ABAA_v formájú dallamát (l. 1. kotta)¹⁸ a *Cantionale* utolsó, kottás kiadása háromsorossá alakítja (l. 2. kotta), 3 (5) 3-as kadenciáját 1 (5)-re.

1. kotta: *Deák-Szentes-kézirat*, 14.

E vi - lá - got A - dám hogy el - ve|z - té.

a Sá - tán - nak bir - to - ka - ban ej - té

Ily - lyen mo - don az Is - ten meg men - té,

Ily - lyen mo - don az Is - ten meg men - té.

¹⁵ A népzenei példákban általában csak az első strófát közöljük – ismert volta vagy a későbbi versszakok téves éneklése miatt.

¹⁶ Kájoni, 1676, 13. (Domokos, 1979, 21. sz.), 1719, 11., 1921, 101. sz.

¹⁷ *Úr Jézus, Istennek szent báránya* (Kájoni, 1719, 444. felirata: Más Agnus Dei).

¹⁸ *Deák-Szentes-kézirat*, 14. RMDT II., 29. sz., Dobszay László, *A magyar népének I.*, Veszprém, 1995, 147. (vö.: *Éneklő Egyház* 11. sz., *Dicsérvétek az Urat* 11. sz.).

2. kotta: Kájoni 1921., 101. sz.

E vi - lá - got Á - dám hogy el - vesz - té,
A sá - tán - nak bir - to - ká - ba ej - té,
I - lye - n mó - don az Is - ten meg - men - té!

A népzenei gyűjtésekben¹⁹ a vizsgált területről csak Bukovinából van néhány adatunk az ének meglétére. Többségében a bemutatott XX. századi *Cantionale*-beli formát őrzik, de Gáspár Simon Antal (l. 3. kotta) 5 (5) 1-re módosította a kadenciarendet a kezdősor végi motívum kvinttel magasabban való éneklésével (tulajdonképpen a második sor megelőlegzésével).

3. kotta: AP 10569g²⁰

♩ = cca 74

E vi - lá - got Á - dám hogy el - vesz - té,
A sá - tán - nak bir - to - ká - ba ej - té,
s I - lye - n mó - don az Is - ten meg - men - té.
I - lye - n mó - don az Is - ten meg - men - té.

¹⁹ SzDR I., 116–117., II., 55.

²⁰ Istensegítség (*Bukovina*) – Halásztelek (*Pest*), Gáspár Simon Antal (sz. 1895.) Gyűjtötte Domokos Mária, Németh István, 1976, lejegyezte Kővári Réka.

2)

Az *Üdvözítőknnek Szent Anyja* kezdetű ének a Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásában szerepel, sőt az 1719-esben, valamint az 1805-ös *Ceremóniás könyvben* latinul is olvashatjuk e Mária-antifónát (mint a vesperás, illetve a Lorettói litánia utáni éneket).²¹ Nótautalással hét ének kapcsolódik e dallamhoz, köztük a bemutatandó vízkereszti/házszentelési ének (*Boldog ház, hol Krisztus lakik*, l. 6. kotta), mely 1805-ben kerül be az énekeskönyvbe.²² A *Deák-Szentes-kézirat* (l. 4. kotta)²³ és a Baka-féle kántorkönyv dallama (l. 5. kotta) elsősorban a hajlítások meglétében/elhagyásában tér el egymástól.

4. kotta: *Deák-Szentes-kézirat*, 16.

Ud - ve - zit - tonk - nek Szent Anyja Mennyeknek meg nyilt ka - pú - ja
ten - ger e - ve - zők csil - la - ga Bol - dog - sá - gos Szűz Ma - ri - a.

21 Kájoni, 1676., 12. [Domokos, 1979., 19. sz.] Nota: *Mennycsászárnak királynéja*, 1719., 29. Nincs nótautalás, 1805., 245. Nota: tulajdon, 1921., 337a sz. dallam: erdélyi variáns (magyar); 1719., 29., 1805. Cer., 54. (latin: *Alma redemptoris mater*).

22 Ad notam *Üdvözítőknnek szent Anyja: Mennycsászárnak királynéja irgalmasságnak szent Anyja* (1676., 370. [Domokos, 1979., 433. sz.], 1719., 354. nincs nótautalás, 1805., 247. Nota: tulajdon, 1921., 340/II. sz. dallam: Kersch Sursum cordá-ból), *Dicsőséges Szűz Mária* (1676., 401. [Domokos, 1979., 474. sz.], 1719., 326.), *Aldott Izraelnek Ura* (1676., 548. [Domokos, 1979., 653. sz.], 1719., 472.), *Ébredj, ember, mély álmodból* (1805., 42. Nota: tulajdon, vagy *Üdvözítőknnek szent Anyja*, 1921., 98. sz.), *Boldog ház, hol Krisztus lakik* (1805., 78. Nota: tulajdon, vagy *Üdvözítőknnek szent Anyja*, 1921., 144. sz. felirata: Házszenteléskor), *Mennyből az Ige lejöve* (1676., 23. [Domokos, 1979., 35. sz.] Nota: O gloriosa Domina, 1791., 21. Nota: O gloriosa Domina, 1805., 184. Nota: tulajdon, vagy *Üdvözítőknnek szent Anyja*).

Eltérő nótautalások: *Megnyílt mennycsászár kapuja, alleluja* (1676., 61. [Domokos, 1979., 91. sz.] Nota: Fit porta Christi pervia, 1719., 39. Nota: Fit porta Christi pervia, *Megnyílt mennycsászár kapuja* 1805., 62. Nota: *Ébredj, ember, vagy Üdvözítőknnek szent Anyja*, 1921., 124. sz.).

Ad notam *Ébredj, ember: Jövel, népek Megváltója* (1676., 58. [Domokos, 1979., 87. sz.] Nota: Ave fuit prima salus, 1719., 68. Nota: O gloriosa Domina, *Jövel, népek nagy váltása* 1805., 65. Nota: Mennyből jó égi követség, vagy *Ébredj, ember*, 1921., 120. sz. [*Ébredj, ember dallamával*]).

A Kájoni *Cantionale* nótautalásaiban ide kapcsolódó dallamok: *O gloriosa Domina* (a *Deák-Szentes-kéziratban*: *Dicsőség mennyben Istennek*), *Mennycsászárnak királynéja*.

23 *Deák-Szentes-kézirat*, 16. RMDT II., 83. sz.

5. kotta: Kájoni 1921., 337. sz.

Üd - vö - zi - tónk - nek szent any - ja, Mennyeknek meg - nyílt ka - pu - ja,
Ten - ge - ren já - rók csil - la - ga, Bol - dog - sá - gos Szűz Má - ri - a.

Népzenei gyűjtésekben²⁴ különböző szövegekkel került elő: adventi, karácsonyi, Mária- és rózsafüzéres ének, virrasztó funkcióban. A néphagyomány leginkább a házszenteléskor alkalmazott *Boldog ház, hol Krisztus lakik* kezdettel használja,²⁵ mely a Baka-féle kántorkönyvnek köszönhetően nagyobb részben annak fordulataival él (főként a dallam második felében). De létezik a kézirat variánsát követő alak is (l. 6. kotta).

6. kotta: ZTI MD 149/29²⁶

$\text{♩} = 172 \rightarrow 208$

Bol - dog ház, hul Krisz - tus la - kik,
s On - nat sá - tán el - tá - vod - zik,
Hul van a nagy ke - se - rű - ség,
Ott van a lel - künk üd - vös - ség.

²⁴ MNdTK I., III/170. sz., SzDR I., 42–43., II., 19.

²⁵ Lásd: *Dicsérvétek az Urat*, 59.c. sz.

²⁶ Klézse (*Moldva*), Bezsán Mihályné Bezsán Mária (sz. 1959.), Bezsán Pál „Firkótyi” (sz. 1967.) Gy.: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. november 1. A teljes lejegyzést és hangfelvételt, valamint az 1805-ös szöveget l. Harangozó Imre – Kővári Réka, *Etelközi fohászok. Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2005, 72–74., 13. track.

3)

A *Gratulare Virgo singulari privilegio* kezdetű ének a Kájoni *Cantionale* első két kiadásában olvasható, változatlan formában. *Szűz Mária ez világra nekünk Szent Fiát hozá* kezdetű magyar fordítása azonban valamennyi kiadásban szerepel, 1805-ben csupán három helyen, 1921-ben pedig további két helyen átfogalmazzák, de nem rövidítenek rajta.²⁷ Az *ad notam* jelzések között a magyar szöveget találjuk két éneknél.²⁸ A *Deák-Szentes-kézirat* dallama (l. 7. kotta)²⁹ a *Cantionale* XX. századi kiadásában (l. 8. kotta) kevés különbséggel köszön vissza.

7. kotta: *Deák-Szentes-kézirat*, 21.

Gra - tu - la - re Vir - go [in - gu - la - ri Pri - vi - le - gi - o.
 lu - cun - da - re. [a - cro de - co - ra - ri Pu - er - pe - ri - o.
 Qvae mi - ran - te na - tu - ra ge - nu - i - [ti pu - ra
 [a - lu - ti - fe - rum Mun - do Par - vu - lum.

27 Kájoni 1676., 79. (Domokos 1979., 132. sz.), 1719., 49. (latin); 1676., 80. (Domokos 1979., 133. sz.), 1719., 50., 1805., 54. Nota: tulajdon, 1921., 129. sz. (magyar).

28 *Iam Divini succensum amori ignem sentio* (Kájoni 1676., 90. [Domokos 1979., 149. sz.]), *Ó szép Jézus, ez új esztendőben végy seregedben* (1676., 99. [Domokos 1979., 167. sz.], 1719., 73., 1805., 70., 1921., 138. sz.).

29 *Deák-Szentes-kézirat*, 21. RMDT II., 256. sz. (vö. *Éneklő Egyház* 54. sz., *Dicsérjétek az Urat* 54., 54.b. sz.).

8. kotta: Kájoni 1921., 129. sz.

Szűz Má - ri - a e vi - lág-ra ne - künk szent Fi - át ho - zá,
 A já - szoly-ban fek - szik ki a meny - nyet s föl - det al - ko - tá,
 Mily vég - te - len ke - gye - lem Tő - led én Is - te - nem,
 hogy így sze - ret - ted az em - be - re - ket.

A népzenei gyűjtésekben³⁰ egyházi szöveggel alig variálódik a dallam (l. 9. kotta). Néhol találkozunk csak kéthangos díszítésekkel, de nem a sorkezdő pontokon, mint a kéziratban. Viszont betlehemes és egyéb köszöntő funkcióban, azaz szokáskeretben (például *Jaj, mint fázunk, az ereszben állunk* incipittel egyedül Háromszékről, l. 11. kotta) lényeges változásokat tapasztalunk: az ambitus kibővül; kvintről indul a kezdősor, mely nem ismétlődik meg; megismétlődik viszont (akár többször is) az ének második fele, mely közepén a kvinten zár, és a betlehemes énekekre jellemző dúr hexachordot végigjáró sorral zárul. A két változat közötti átmenetet, kapcsot az *Örvendezzünk, Betlehembe menjünk ajándékokkal* kezdetű ének képezi, mely 1805-ben került be a *Cantionaléba*.³¹ Néphagyományban élő dallamának (l. 10. kotta) megismételt kezdősora a templomi, míg második fele a szokásdallamokhoz köti. A *Jaj, mint fázunk* kezdetű ének szövegsorai (mely után az adatközlő

30 MNdTK I., IV/335. sz., SzDRI, 196–197., II., 88–89.

31 Kájoni 1805., 63. felirata: Más, Nota: tulajdon, 1921., 127. sz. Csupán két helyütt fogalmazza át a szöveget az utolsó kiadás, ebből lényegét érintő a következő: „Atyáinktól régtől foga várt kisdedecske” helyett „a világnak régtől fogva várt Megváltója” (mely a rim kedvéért egy szőrendi cserét is magával vonz az előző sorban: „... egy kis gyermek, az Isten Fia”). A Baka-féle kántorkönyv nem a székelyföldi néphagyomány nyomán közli a kadicaiában azonos, különben teljesen más, nagy ambitusú, második felében négyszer is megjelenő új motívumú (*m fl s*) dallamot.

verset is mondott *Mivel elvégeztem minden verseimet* kezdettel) ebből az általunk „átmeneti”-nek mondott karácsonyi népénekből származhat, hiszen az 1805-ös kiadású *Cantionaléban* a 3. vsz. kezdete: *Ah mint fázik, orcája is ázik sűrű cseppekkel*, a 4. vsz. 1. sora: *Ezt látjátok, még is nem szánjátok, bűnös emberek*. Hogy melyik a korábbi, nem tudjuk eldönteni. Lehetséges, hogy a szakirodalomban olvasható feltételezés az igaz, vagyis az, hogy a *Gratulare* kezdetű népének egy köszöntő funkcióban használt régibb dallamnak lenne feldolgozása.³² De az is lehet, hogy az egyházi ének a korábbi. Hiszen a Papp Géza szerint magyar eredetű, 15, 15, 7+6, 5+5 szótagszámú latin ének és a hozzá utalt egyéb szövegek már Kájoni hatalmas gyűjteményében, az ő alapos, a nép ajkán élő énekekre is kiterjedő kutatása és gyűjtése révén szerepelnek, míg a 15, 15, 8+5, 8+5 szótagszámú, *Örvendezzünk* kezdetűt csak a 150 évvel későbbi kiadásban találjuk, és további feljegyzései is csupán a XIX. századból ismeretesek.

9. kotta: Mg 6670/22³³

♩ = cca 66

Ó szép Jé-zus, ez új esz-ten-dő - be' légy hí - ve - id - del!

Ó Má - ri - a, e - se - dezz é - ret - tünk, é - des re - mé - nyünk,

Refr.: Hogy ez új esz - ten - dő - ben min - den ü - gye - ink - ben

Le - hes - sünk Jé - zus drá - ga ked - vé - ben!

32 SzDR II., 88.

33 Kézdiszentlélek (*Háromszék*), Mátyus Jánosné Kovács Mária (sz. 1923.), özv. Gergely Ágostonné Kocsis Ilona (sz. 1928.). Gy.: Kővári Réka, Németh István 1997. augusztus 5.

10. kotta: ZTI MD 57/91³⁴

Poco rubato ♩ = 84–100

Ör-ven-dez-zünk, Bet-le-hem-be men-jünk a - ján - dé-kok-kal,
Is-tál-ló-hoz, bar-mok já-szo-lyá-hoz a pász - to-rok-kal.

Ott szü - le - tett Is - ten Fi - a egy kis gye-recs-ke,

A - tyá - ink-tól rég-től fog-va várt kis-de-decs-ke.

34 Futásfalva (*Háromszék*), Szántó Géza (sz. 1910.). Gy.: Kóvári Réka 1999. augusztus 3.

11. kotta: Mg 6671/04³⁵

[♩ = 60] 1) —

1. Jaj, mint fá - zunk, az e-resz-ben ál-lunk, meg sem szán-ná-tok!

[♩ = 69-72] 2)

Ha szán-ná - tok, be-hív - ná - tok, jó szív-vel lát - ná-tok,
 Az asz - szo - nyok tisz-ta tál - lal, te - le ku-pás - sal,
 A gaz - du-runk, gaz-dasz - szo-nyunk sor - ra ki-nál-jon,

Kol-bász, hur-ka nyárs-ra száll-jon, úgy vár - do-gál-jon!
 Rak - va lás - suk, sör - ra vár - juk ki - ná - lá - su - kat!
 Be - teg nin-csen köz-tünk egy is, ve - lünk az Is - ten!

1) 2)
 2. 1. vsz. ism. 2.

2. Készüljetek, amire érkeznek a nem várt vendégek!

Hallod asszony, tedd a tűzhöz mézes csiporkát,
 Hallod asszony, tedd a tűzhöz mézes csiporkát,

//:Siess hamar, arra kérlek, mézeldj pálinkát!://

Megjegyzés: A 2. vsz.-nak csak az utolsó sorát ismétli meg.

35 Esztelnek (*Háromszék*), Bartók Ignác (sz. 1928.). Gy.: Kővári Réka, Németh István 1997. augusztus 6.

4)

Az *Infinitae bonitatis* kezdetű ének a Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásában megtalálható. Egészen 1805-ig latinul és magyarul is szerepel, s csak ebben a kiadásban csökkennek a strófaszámok és változik meg kissé a szöveg — főleg az *A véghetetlen kegyelmű* kezdetű magyar fordításban. A XX. századra csak az anyanyelvű szöveg marad az erdélyi énekeskönyvben, de kismértékben ismét variálódik.³⁶ Nótatalással — elsősorban a *Cantionale* első két kiadásában — további 25(!), különböző tematikájú ének kapcsolódik hozzá.³⁷ A dallam elterjedt és kedvelt voltát bizonyítja ezen felül, hogy a harmadik kiadásba négy új énekszöveg is bekerült *ad notam* jelzéssel.³⁸

A *Deák–Szentés-kéziratban* latin szöveggel szereplő dallam (l. 12. kotta)³⁹ a *Cantionale* negyedik kiadásában nagymértékben eltérően jelenik meg (l. 13. kotta): motívumai — a harmadik sor kivételével — szinte mindenütt ellentétes rajzolatúak; csupán szekvenciázó 4–5. sora hasonlít.

36 Kájoni 1676., 49. (Domokos 1979., 76. sz.), 1719., 36., 1805., 369. (felirata: De Mysterio Domini nostri Jesu Christi) (latin); 1676., 49. (Domokos 1979., 77. sz.), 1719., 36., 1805., 57., 1921., 114. sz. (magyar: *A véghetetlen kegyelmű*).

37 *Ad notam Infinitae: Az öröktől fogva való* (Kájoni 1676., 17. [Domokos 1979., 28. sz.], 1719., 18.), *Szűz által jött e világra* (1676., 151. és 329. [Domokos 1979., 191. és 380. sz.], 1719., 110.), *Jaj, mit látok s mit szemlélek* (1676., 166. [Domokos 1979., 206. sz.], 1719., 120., 1805., 119.), *Szűz Mária hét fájdalma* (1676., 221. [Domokos 1979., 237. sz.], 1719., 171.), *Váltságunknak drága ára, feszítettvén* (1676., 222. [Domokos 1979., 238. sz.], 1719., 172.), *Ó csodálatos Isten-ség* (1676., 316. [Domokos 1979., 358. sz.], 1719., 255.), *Ó kegyelmes szívű Jézus* (1676., 323. [Domokos 1979., 371. sz.], 1719., 262.), *Váltságunknak drága ára, mi vitt téged* (1676., 324. [Domokos 1979., 372. sz.], 1719., 262.), *Ó mennyország ékessége* (1676., 325. [Domokos 1979., 373. sz.], 1719., 263.), *Ó mennynek égő lámpása* (1676., 325. [Domokos 1979., 374. sz.], 1719., 264.), *O amoris Sacramentum* (1676., 330. [Domokos 1979., 382. sz.], 1719., 269.), *Ó szabadságonnak díja* (1676., 331. [Domokos 1979., 383. sz.], 1719., 269.), *Ave hostia salutis* (1676., 333. [Domokos 1979., 387. sz.]), *Ó véghetetlen kegyelmű [...] lelünknek* (1676., 334. [Domokos 1979., 388. sz.], 1719., 271.), *Üdvözlégy, mennyei bárány* (1676., 339. [Domokos 1979., 391. sz.], 1719., 274.), *Mennyországnak királynéja, bűnösök* (1676., 357. [Domokos 1979., 417. sz.], 1719., 290.), *Ó kegyes szép Szűz Mária* (1676., 363. [Domokos 1979., 423. sz.], 1719., 294.), *Ó szentségnek legfőbb ága* (1676., 367. [Domokos 1979., 429. sz.], 1719., 296.) és *Pályafutásomnak végén* (1676., 668. [Domokos 1979., 752. sz.], 1719., 567.).

Ad notam A véghetetlen kegyelmű: Életadó, halál ura (1676., 679. [Domokos 1979., 763. sz.], 1719., 576., 1805., 330.), *E mostani végórámra* (1676., 700. [Domokos 1979., 778. sz.], 1719., 592.), *Szentmisében részelttünk* (1805., 22., 1921., 34. sz.), *Szentháromság végzéséből* (1805., 42.), *Most vannak kérés napjai* (1805., 308., 1921., 210. sz.), *Mindenek felséges Ura* (1805., 324., 1921., 409. sz.).

38 Lásd: az előző lábjegyzet vége.

39 *Deák–Szentés-kézirat*, 19. RMDT II., 200. sz.

12. kotta: *Deák-Szentes-kézirat*, 19.

In - fi - ni - tae Bo - ni - ta - tis, et im - men - sae Cha - ri - ta - tis
 Sce - nam re - clu - dit Prae - se - pi - um
 Hic ig - nis fri - get, hic a - mor ri - get.
 Hic De - us ja - cet, Hic Ver - bum ta - cet,
 hic Im - mor - ta - lis nas - ci - tur Mor - ta - lis.

13. kotta: Kájoni 1921., 114. sz.

A vég-he-tet - len ke-gyel-mű, s meg-mér-he-tet - len sze-rel-mű
 Gyer - mek já - szol - ba he - lyez - te - tik.
 Ő a tűz s fá - zik, szé - ná - ban fek - szik,
 Az I - ge hall - gat, mos - tan nem szól - hat,
 Im ha - lan - dó - vá lett a hal - ha - tat - lan.

A népzenei gyűjtésekben területileg egymástól eltérően alakult a dallam.⁴⁰ Bukovinában az ambitus felfelé egészen az oktávig kitágul, Moldvában viszont lefelé, mégpedig úgy, hogy a megismételt kezdősor az alsó kvinten, a náluk szokásos, egyfajta megtámasztó hangon indul. Választott felvételünkön (l. 14. kotta) a végső zárlatot a sor közepén a kvartton való megállással előre hangsúlyozza az énekes.

14. kotta: AP 4502c⁴¹

1) —

1. Ó vég-he-tet - len ke-gyel-mű, Meg-mér-he-tet - len sze-rel-mű

2)

Lelkünknek ét-ke ké-szít-te-tett.

3)

Itt a nap fé-nye, lelkünk reménye, Fel-hő-be látszik, nyilván ki-tet-szik,

Mert me-leg-sé-gét hí-ve - i meg-ér-zik.

1) 2) 3)

2-3. 2. 2-3.

40 MNdTK I., III/156. sz., SzDR I., 184–185., II., 84–85., Dobszay László: *Die Umgestaltung von Barockmelodien in der ungarischen Volkspraxis*. In: *Studia Musicologica* tom. XVI. (1974), 18–23.

41 Lövéte (*Udvarhely*), Tókos Péterné Orbán Rozália (63 év). Gy.: Vikár László 1963.

2. Mennyei drága vendégség, velünk tett erős szövetség,
Lelkünknek édes szép lakodalma.
Kevés munkánknak te vagy jutalma, gyarlóságunknak nagy bizodalma,
Fáradt lelkünknek örök nyugodalma.
3. Kelj fel, nyisd meg az ajtódot, készülj, s ékesítsd magadot,
Drága mátkád jövetelére!
Lelki vendéged közelget neked, csinos hajlékot kíván te tölled.
Miért nem akarod, hogy lakják tebenned?

5)

Az *Ó, szép fényes kis csillag* kezdetű ének a Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásában szerepel, latinul csak 1676-ban. A második kiadásban csupán az incipitben változtatnak egyetlen szót, ám az első versszak alapján 13, 14, 13-as szótagszámú éneknek a többi strófa kezdősorában tapasztalható 2–4 hangos többletét nem javítják. 1805-ben átfogalmazzák, egy strófával meghosszabbítják és szótagszámailag egységesítik a szöveget, s ezen a negyedik kiadásban még néhány helyen tovább változtatnak.⁴² Az *ad notam* jelzések között nem találni.

A *Deák–Szentés-kézirat* dallamát (l. 15. kotta)⁴³ olvashatjuk a *Cantionale* negyedik kiadásában (l. 16. kotta), már a kibővített kezdősorral, ahol a szótag-szám-szaporítást a sor középzárlata utolsó hangjainak repetíciójával éri el. További lényeges különbség a középső sorban terclépések szekvenciájával való ereszkedés, a hajlítások elhagyása, végül pedig a frígésített zárósor módosítását nem jelöli (feltételezzük, hogy véletlenül, bár a hibajegyzékben sem szerepel).

42 Kájoni 1676., 107. (Domokos 1979., 172. sz.) *O praeclara lucida* (latin); 1676., 108. (Domokos 1979., 173. sz.) *Ó, te fényes kis csillag*, 1719., 82. *Ó szép fényes kis csillag*, 1805., 72. *Ó, lelkünket ébresztő új csillag*, *Nota: tulajdon*, 1921., 141. sz. *Ó, lelkünket ébresztő új csillag* (magyar).

43 *Deák–Szentés-kézirat*, 28. RMDT II. 326. sz.

15. kotta: *Deák–Szentés-kézirat*, 28.

O [zsep fe - nyes Kiss Csil - lág Ki ez nap tá - ma - da
 Ki - nek fé - nye e' vi - lá - got mind Bely - lyel bé já - rá
 e' vi - lág - nak [e - tett - [e - get el ta - voß - ta - tá.

16. kotta: Kájoni 1921., 141. sz.

Oh lel-kün-ket éb-resz-tő uj csil-lag, Mely e nap tá - ma-da,
 Mely-nek fé - nye e - gész föl - det meg - vi - lá - go - si - tá,
 S e vi - lág - nak ső - tét - sé - gét el - o - szol - ta - tá.

A népzenei gyűjtésekben csak Bukovinából került elő, ott is csupán két énekestől.⁴⁴ Egyikük az 1921-es dallamváltozattal énekelte, az utolsó sor ismétlésével négysorossá alakította az éneket. Gáspár Simon Antal éneklése (l. 17. kotta) ettől eltér: tőle szokatlan módon az 1805-ös szöveggel énekelte (holott repertoárjának nagy része az 1719-es *Cantionale* szerinti), a kezdősorban recitált, a zárósorban nem ment le a szeptimig.

44 MNdTK I., III/168. sz., SzDR I., 214–215., II., 95–96.

17. kotta: AP 9831b⁴⁵

Parlando [$\text{♩} = 100\text{--}110$]

Ó lel-künket éb-resztő új csillag, mely e nap tá-ma-da,
 Melynek fé - nye e-gészfö-l-det meg-vi - lá - go - sí - tá,
 E vi-lág-nak sö-tét-sé-gét el - o-szol-ta - tá.

Felhasznált irodalom

- *** *Dicsérjétek az Urat*. Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel, erdélyi változatokkal. Gyulafehérvári római katolikus főegyházmegye, Gyulafehérvár, 1993.
- *** *Éneklő egyház*. Római Katolikus Népeénektár – liturgikus énekekkel és imádságokkal. Szent István Társulat, Budapest, 1986.
- *** *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv – Mezey énekek* (szerk. Barna Gábor, a tanulmányt és a mutatókat készítette Barna Gábor és Antal József). SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2009.
- *** *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve – I., A Bevezetés, 2. és 4. fejezet* Dobszay László, az 1. és 3. fejezet Szendrei Janka munkája, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988.
- *** *Régi Magyar Dallamok Tára I.* Csomasz Tóth Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958.
- *** *Régi Magyar Dallamok Tára II.* Papp Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

45 *Istensegíts (Bukovina) – Halásztelek (Pest)*, Gáspár Simon Antal (sz. 1895.) Gyűjtötte: Domokos Mária, Németh István 1975., lejegyezte Kóvári Réka.

- Bartha Dénes, *Erdély zenetörténete*. (Különlenyomat a *Történeti Erdély* kötetből, szerk. Asztalos Miklós). A Jancsó Benedek Társaság Kiadványai 38, 1936.
- Benedek Fidél, *Csíksomlyó – Tanulmányok*. (Szent Bonaventura – Új sorozat 22). Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta Sas Péter, a kísérőtanulmányt írta, a bibliográfiát összeállította Pap Leonárd OFM, Szent István királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány, Kolozsvár, 2000.
- Dobszay László, *Die Umgestaltung von Barockmelodien in der ungarischen Volkspraxis*. In: *Studia Musicologica*. tom. XVI., 1974, 18–23.
- Dobszay László, *A magyar népének I*. Veszprém, 1995.
- Domokos Pál Péter, „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Szent István Társulat, Budapest, 1979.
- Harangozó Imre, Kővári Réka, *Etelközi fohászok, Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2005, audio CD melléklettel.
- Jénáki Ferenc, *Kájoni János Énekes Könyve és forrásai*. Kolozsvár, 1914.
- Kájoni János, *Cantionale Catholicum*. Csíksomlyó, 1676.
- Kájoni János, *Cantionale Catholicum*. 2. kiadás (szerk. Balás Ágoston), Csíksomlyó, 1719.
- Kájoni János, *A' Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve*. 3. kiadás (szerk. András Rafael), Csíksomlyó, 1805, 1806.
- Kájoni János, *Katholikus Kántorok Tzeremoniás Könyve* (szerk. András Rafael), Csíksomlyó, 1805, 1806.
- Kájoni János, *Erdélyegyházmegyei énekeskönyv a római katolikus kántorok, a nép és ifjuság használatára*. Régibb és újabb énekeskönyvek-, a kántorok és a nép ajkán élő hagyományos énekekből összeállította és orgonakisérettel ellátta Baka János csíkszentmártoni nyugalmazott kántortanító, Gyergyószentmiklós, [1921].
- Kővári Réka, *A Kájoni Cantionale énekei Székelyföld és Moldova néphagyományában a Deák–Szentés-kézirat tükrében*. Doktori értekezés, Liszt Ferenc Zene-művészeti Egyetem, 2007.
- Kővári Réka, *Végig énekelt történeti és népi betlehemesek*. In: *Folklór a magyar művelődéstörténetben, Folklór és zene* (szerk. Szemerkenyi Ágnes), Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009, 421–427.
- Kővári Réka, *A csíksomlyói Deák–Szentés-kézirat és Szentés Mózés kézirata*. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2010* (főszerk. Kelemen Imola), Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010, 219–222.
- Kővári Réka, *A Deák–Szentés-kézirat mint a Kájoni Cantionale első két kiadásának egyik dallamforrása*. In: „A keresztyényi gyülekezetben való isteni dicséretetek” – *Népénektáraink tegnap és ma* (Az Eneklő egyház megjelenésének 20. évfordu-

- lóján tartott tudományos ülésszak és emlékülés előadásai, Budapest, 2005. december 8–10.), Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2011, 241–255.
- Kővári Réka, *A Kájoni Cantionale első és második kiadásának egybevetése*. In: *Régi vallásos énekek és énekeskönyvek* (szerk. Szelestei N. László) – a kötet a Pázmány Irodalmi Műhely második lelkiégtörténeti konferenciájának [Piliscsaba, 2009. április 24.] előadásait tartalmazza –, Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiégtörténeti tanulmányok (A PPKE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézetének sorozata) 2., Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Szent István Társulat, Budapest–Piliscsaba, 2011, 153–177.
- Kővári Réka, *Hagyomány és megújulás Kájoni Cantionaléjának kiadásaiban*. In: *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében* (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai, Budapest, 2010. szeptember 8–10.), Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2012, 311–340.
- Papp Géza, *Egy elveszettnek hitt kézirat énekeskönyv, Magyar Zene XXIX/4* (1988).
- Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

Kivonat

Kájoni János *Cantionale Catholicum* című énekeskönyve (1676) művelődés-, irodalom-, egyház- és népénektörténetünkben, valamint elsődlegesen az erdélyi és moldvai néphagyományban máig nagy jelentőséggel bíró szöveggyűjtemény. Ennek második kiadásához (1719) készített dallamtár, a *Deák–Szentés-kézirat* néven ismert egykorú kántorkönyv számos olyan ének dallamát őrzi, mely tovább él a következő századok zenei gyakorlatában is. Az egyházi énekeket a néphagyomány is fenntartotta, sőt átmentette szokásaiba. Ezt támogatta a szövegek és dallamok összeállításának a korban szokásos (*ad notam*) gyakorlata is. A karácsonyi ünnepkör énekei közül válogatva a XVII. századi énekeskönyv szövegeit, valamint a XVIII. században leírt dallamalapot vetjük össze a népzenei gyűjtésekben található változatokkal.

Abstract

János Kájoni's hymn-book *Cantionale Catholicum* (1676) is a momentous reader for the historians of civilization, literature, the church and Hungarian folk hymns, but first of all it is important from the point of view of folk tradition of Transylvania and

Moldavia. The “Deák–Szentés” manuscript is a tune collection appended to the second edition of the *Cantionale* (1719), which being a contemporaneous chorister book, has helped preserve numerous tunes in musical practice through centuries. The words of the songs written originally for the liturgic or paraliturgic practice of the Catholic church were preserved by folk tradition, and they got in practical use in folk customs. The application (and re-application) of the same words to different tunes was common practice, labelled as “ad notam”. We compare here a selection of song texts in the 17th century book related to Christmastide and their tunes put down in the 18th century, to the variants found in recent folk-music collections.